

voorbeeld van. Een andere grote verdienste van de schrijver uit zich in het belang voor de 'originale' bron. Door het bronnenmateriaal voor zich te laten spreken, vermijdt Van Lieburg al te veel interpretatie en waardebeoordeling die aan de redevoeringen doorheen de jaren ongetwijfeld door de respectievelijke 'opvolgers' werden toegevoegd. Het zou immers historisch een beetje 'oneerlijk' zijn de talrijke visies, ideeën en voorstellen van de verschillende lectoren als gedateerd te analyseren en ze door onze hedendaagse bril als 'ouderwets' te classificeren. Rekening houdende met het specifieke thema en uitgangspunt van het boek is een weergave van het primaire bronnenmateriaal voorafgaand door een inleidend hoofdstuk zeker geen onverantwoorde keuze.

Maar ondanks de interessante redes die in het boek naar voren komen, en het uiterst erudiete inleidende hoofdstuk over 'de traditie van de Amsterdamse Internistenschool', laat deze publicatie ook een aantal kansen liggen. Zo is het – zeker voor een leespubliek dat niet op de hoogte is van de specifieke ontwikkelingen in de Amsterdamse gezondheidszorg – zonde dat er niet meer contextuele duiding wordt gegeven doorheen het boek. De introductie van Van Lieburg zelf is weliswaar een descriptief pareltje, maar blijft bij de lezer met weinig voorkennis niet echt hangen gedurende de verdere lectuur van het werkstuk. Misschien was het een betere optie geweest de verschillende redevoeringen gekoppeld aan chronologische tijdsperiodes telkens te laten voorafgaan door een stuk waarin een iets breder kader van de evoluties in de geneeskundige zorgen wordt weergegeven. Nu houdt Van Lieburg te weinig rekening met de bredere maatschappelijke context waarbinnen de geschetste medische evoluties konden plaatsgrijpen. Zo is er te weinig koppeling tussen de medisch-wetenschappelijke ontwikkelingen en de zich wijzigende arts-patiëntverhouding. De evoluerende mentaliteitsfactoren die van tel waren in het geneeskundig onderricht en de verhouding tussen lectoren en aspiranten, wordt eveneens te weinig in de verf gezet. Jammer, tenslotte, dat ook Amsterdamse 'specificiteiten' te weinig worden verduidelijkt. Waarom precies de Amsterdamse situatie zo bijzonder was, wordt nooit echt benadrukt.

Alles in acht genomen, echter, is dit een goed boek geworden met een uitermate boeiende vertelstijl die zeer aangenaam leest. Voor de medisch-historici of Amsterdamse (para-)medici met voldoende historische interesse is dit ongetwijfeld een boeiend werkstuk met een helder volgare verhaallijn. Een breder publiek of een leespubliek van 'niet-ingewijde' historici blijft echter om voornoemde redenen enigszins op zijn honger zitten. Ondanks het wetenschappelijk hoge niveau van de publicatie en de erudiete onderzoeksaanpak komt Van Lieburg in andere gelijkaardige publicaties toch nog een stuk sterker uit de hoek.

Vincent Van Roy

Universiteit Antwerpen: Centrum voor Stads geschiedenis

Cormac Ó Gráda, Richard Paping and Eric Vanhaute (eds.), *When the potato failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850* (Turnhout: Brepols, 2007) 342 p. ISBN: 978-2-503-51985-2.

De aardappelcrisis van de jaren veertig van de negentiende eeuw is een centraal thema uit de sociale en economische geschiedenis van die eeuw. In deze bundel ligt de nadruk op het vaststellen van de ernst van de aardappelcrisis en hoe adequaat overheden hebben gereageerd. Het referentiepunt is de Ierse aardappelcrisis. Van de vijftien

bijdragen zijn er vier expliciet aan Ierland gewijd en in veel van de andere artikelen wordt er expliciet met Ierland vergeleken. Gebieden die aan bod komen, zijn: Schotland, Vlaanderen, Nederland, Pruisen, Zuid-Duitsland, Frankrijk (tweemaal), Spanje, Denemarken en Zweden.

In de Ierse artikelen mag eerst Cormac Ó Gráda in een nuttig artikel een overzicht geven van de Ierse crisis. Hij gaat in op het belang van de aardappel voor de voedselvoorziening, op de reactie van de Britten op de crisis, op de demografische gevolgen, de sociale verschillen, het functioneren van de markten, en de aanpassing na de hongersnood. Vervolgens geeft Mary E. Daly een overzicht van de recente Ierse literatuur over de Ierse crisis. Allereerst merkt ze op dat deze historiografisch gezien alleen maar belangrijker lijkt te worden, onder andere ook door hedendaags onderzoek naar genocide en door vergelijkingen met hongersnoden in de ontwikkelingslanden. Meer dan Ó Gráda schenkt zij aandacht aan regionale en lokale aspecten van de crisis. In het volgende hoofdstuk kijkt Peter Solar in een mooi systematisch artikel eerst naar de lange termijnontwikkeling van de belangrijkste voedselgewassen, dan naar de tweemaandelijks prijzen en ten slotte naar de weerprijzen in een poging zicht te krijgen op het functioneren van de markten. In het laatste hoofdstuk over Ierland plaats Peter Gray de Ierse crisis in een bredere Europese context: wat was de concurrentie voor het beschikbaar voedsel in Europa? Keken de Britten naar maatregelen die andere landen namen? In hoeverre was de overheidspolitiek gericht op leniging van de directe nood en op bestrijding van dieper liggende oorzaken en ten slotte welke rol speelde het revolutieklimaat van 1848?

De andere bijdragen zal ik niet in detail langs lopen. Over het algemeen is de conclusie dat de voedselcrisis minder erg was omdat de aardappel niet zo'n belangrijk onderdeel van het voedselpatroon uitmaakte als in Ierland. Eric Vanhaute geeft een fraaie analyse van de Vlaamse situatie. In veel opzichten lijkt die op de Ierse. Er zijn echter drie grote verschillen: de Vlaamse boeren waren beter ingebed in een dorps- en regionale economie met proto-industriële activiteiten; in het parlement van België was ook het Vlaamse platteland direct vertegenwoordigd; en de lokale heren en instituties waren meer bereid en beter uitgerust om de crisis te bestrijden dan in Ierland. Richard Paping en Vincent Tassenaar bestuderen de gevolgen van de aardappelcrisis in Nederland op provinciaal niveau. Ook hun conclusie is dat als ze kijken naar de terugval in aardappelproductie, broodconsumptie, lengte van lotelingen, aantal armen, en stijging van het sterftcijfer dat de crisis in Nederland wel meevalt. Gedeeltelijk is deze conclusie het resultaat van hun meetniveau. Zo laten ze zelf zien dat het hoge sterfteniveau in de Bommelerwaard voor Gelderland afvlakt door de lagere sterfte in de Gelderse zandgebieden. Met andere woorden: de provinciale gegevens zijn eigenlijk kunstmatige gegevens.

De bundel heeft geen algemene conclusie, maar kent wel een inleidend opstel van de redacteurs. Deze inleiding vat de bevindingen van de bundel samen en verschaft wat algemene landelijke Europese achtergrondgegevens. Eén van de discussiepunten die ze erin naar voren halen is de vraag of het nu een traditionele of moderne crisis was. Of in andere termen: was het een Malthusiaanse crisis of een marktcrisis. In het artikel van Vanhaute wordt hier voor Vlaanderen nog het duidelijkst een antwoord op gegeven: het is een crisis van de oude landbouw die plaats moet maken voor een nieuwe landbouw.

Dit is een nuttige bundel over een belangrijk onderwerp. De gebruiker vindt er een goed overzicht van de stand van zaken en belangrijk basismateriaal in tabellen en

grafieken. In verschillende bijdragen is goed te zien hoe in de oudere historiografie de interpretatie van de crisis samenhangt met perspectieven: de Britten zijn geneigd de Ierse crisis als een Malthusiaanse crisis te zien, terwijl in Ierland de Britse politiek meer vergeleken wordt met koloniale politiek; in Frankrijk had men de neiging de zwaarte van de crisis te overschatten in het licht van de revolutie van 1848. Duidelijk is dat de jaren veertig van de negentiende eeuw een belangrijk omslagpunt waren in de economische, sociale en politieke geschiedenis van Europa.

Anton Schuurman
Wageningen Universiteit

Mikael Hård and Thomas J. Misa (eds.), *Urban machinery. Inside modern European cities* (Cambridge Mass./Londen: The MIT Press, 2008) 351 p.
ISBN 978-0-262-08369-0.

De terughoudendheid van tal van Europese burgers in zake 'Europa' staat in scherpe tegenstelling met de constante aanwas van boeken over de geschiedenis van Europa. Een aantal daarvan heeft inmiddels de bestsellerstatus bereikt, zoals *In Europa* van Geert Mak en Tony Judt's *Postwar: A History of Europe since 1945*. In die recente stroom van boeken over de Europese geschiedenis in de twintigste eeuw, neemt *Urban Machinery* een bijzondere plaats in. Waar de meeste boeken over het ontstaan van Europa als idee en omstreden geopolitieke praktijk gaan, neemt deze bundel artikelen de techniekhistorische dimensie van de Europese eenwording onder de loep. De door Mikael Hård en Thomas Misa geredigeerde bundel vertrekt namelijk vanuit de gedachte dat technische netwerken, informatie-uitwisseling en afstemming van technische systemen bijgedragen hebben aan de vorming van Europa, lang voordat van politieke integratie sprake was. Het boek is schatplichtig aan het Europese onderzoeksprogramma van Johan Schot en Ruth Oldenziel (beiden van de Technische Universiteit van Eindhoven). Dit programma heeft tot doel om een internationaal gezelschap van techniekhistorici bij elkaar te brengen om de totstandkoming van Europa vanuit een techniekhistorisch perspectief te benaderen.

In de optiek van de samenstellers van *Urban Technology* zijn steden bij uitstek locaties waar kapitaal, technologie en wetenschap samenkomen en op elkaar afgestemd worden. De bundel vertelt hoe steden en regio's wedijveren en bij elkaar te rade gaan bij het zoeken naar oplossingen voor problemen op het gebied van stedenbouw, transport, energie- en informatievoorziening, waterbeheersing, afvalverwerking, huisvesting en toerisme. Het boek laat zien dat het urbane Europa van de twintigste eeuw mede het resultaat is van rivaliserende technische innovaties en kennisuitwisseling. De complexe ontwikkeling, het zich eigen maken en aan de lokale omstandigheden aanpassen van technische innovaties wordt gedemonstreerd aan de hand van relatief onderbelichte steden en regio's, zoals die van Zuid Europa en voormalige Oostbloklanden. De bundeling maakt eens te meer duidelijk dat de modernisering van Europese steden moeilijk te vangen is in een simpel model van kennisontwikkeling en overname. Of het nu gaat om Amerikaanse, West-Europese of Sovjet-Russische kennis, het overname- en aanpassingspatroon blijkt grillig en tegenstrijdig te verlopen. Soms introduceerde de lokale elite 'vreemde' technologieën, zelfs als deze maatschappelijke klasse in andere opzichten traditioneel en religieus was zoals in het geval van de domi-